Jana Dreimane

Grāmatas ar pilnīgas slepenības zīmogiem – aukstā kara liecības Latvijas bibliotēkās

Atslēgvārdi: padomju okupācija Latvijā, aukstais karš, latviešu trimdas literatūra, pilnīgas slepenības zīmogi, bibliotēku specfondi.

Ievads

Pēc Otrā pasaules kara atkārtoti okupētā Latvija tika iesaistīta ilgstošā ASV un PSRS, kā arī to sabiedroto valstu konfrontācijā, kas ietekmēja visas dzīves jomas. Bibliotēku nozarē tā izpaudās tiešā un netiešā cenzūrā, tajā skaitā krājumu komplektēšanas un aprites ierobežojumos. Gandrīz katrs no Padomju Savienībai “nedraudzīgajām” kapitālistiskajām valstīm ienākošais iespaiddarbs tika pārbaudīts vispirms uz PSRS robežas muitas vai pasta kontroles punktos, pēc tam bibliotēkās, kurām bija tiesības šo ārzemju literatūru saņemt (šādu organizāciju skaits bija ierobežots). Lielākā daļa latviešu trimdas¹ izdevumu, kas bija iznākuši kapitālistiskajās valstīs, piemēram, ASV,

Kanādā, Vācijas Federatīvajā Republikā, Lielbritānijā un citās latviešu mītnes zemēs, tika klasificēta kā izteikta pretpadomju literatūra, kas ieguva pilnīgas slepenības statusu un tika apzīmogota ar diviem sešstūriem. Pat aizliegtās literatūras nodaļās jeb specfondos tā bija jāinventarizē un jākatalogizē, jāglabā atsevišķi no pārējā krājuma – dzelzs seifos, tās izmantotānai bija iekārtojama īpaša lasītava un bija nepieciešama ne tikai bibliotēkas direktora, bet arī Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas (CK) atļauja.

Britu ekonomikas profesors Marks Harisons norāda, ka Padomju Savienībā valdošās vienīgās – Komunistiskās – partijas (PSKP) noteicošais darbības princips bija slepenība, kas tika nostiprināta pat vairākos PSKP CK politbiroja lēmumos 20. gados.² Tas nozīmēja, ka “[...] slepeni materiāli izpaužami tikai tiem, kuriem ir absolūta nepieciešamība būt informētiem”.³ Slepenības režīms pastāvēja katrā lielākā padomju organizācijā, kur darbam ar slepeno informāciju bija izveidota īpaša (pirmā) nodaļa. Parasti to vadīja PSKP biedri, uzraudzīja Valsts drošības komiteja (VDK).⁴ “No sākuma līdz beigām,”

1 Padomju okupācijas varas dokumentos tika lietots apzīmējums “latviešu emigrantu jeb emigrācijas literatūra”, savukārt jēdziens “trimda” izmantots latviešu diasporas publikācijās un Latvijā ieviesies t. s. trešās atmodas laikā, uzsverot konkrētas personas vai personu grupas piederību politiskajiem bēgļiem, kas devās prom no dzimtenes uz Rietumvalstīm, lai izvairītos no komunistiskā režīma represijām. Tā kā jēdziens “trimdas literatūra” ir aprobēts latviešu akadēmiskajās publikācijās, tas izmantots arī šajā rakstā, apzīmējot politisko bēgļu izdoto literatūru latviešu diasporas zemēs.

2 Harrison, M. 2013. Accounting for Secrets. *The Journal of Economic History*, 73 (4), p. 1019. Pieejams: www.jstor.org/stable/24551010 [skatīts 21.11.2019.].

3 Turpat.

4 Sk.: Grybkauskas, S. 2007. The Soviet dopusk System as Society Control Lever in the Industry of Soviet Lithuania during 1965–1985. No: *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados*:

uzsver M. Harisons, Padomju Savienības “[...] stabilitāte balstījās uz spēju monopolizēt un pārvaldīt informāciju. Kad beidzās slepenība, beidzās arī komunisma vara.”⁵ Cenzori bija pēdējais posms daudzu filtru virknē, kas bija izveidota, lai nepieļautu slepenas informācijas nokļūšanu publiskā telpā.

Slepenības režīmam bija vairākas pakāpes. 80. gados sovetologs Reimonds Hačings (Raymond Hutchings), kurš pētījis ierobežotas pieejamības informāciju Padomju Savienībā vēl pirms tās sabrukuma, konstatējis trīs pamatpakāpes: “nav izpaužams” (*не подлежит оглашению*), “slepeni” (*секретно*), “stingri slepeni” (*строго секретно*).⁶ Lietuviešu vēsturnieks S. Gribkauskis līdztekus kategorijai “slepeni” fiksējis vēl divas: “sevišķi svarīgi” (*особой важности*), “pilnīgi slepeni” (*совершенно секретно*).⁷ Krievu juriste G. Kamanova ierobežotas pieejamības informāciju klasificē trīs galvenās grupās: “valsts noslēpums” (“sevišķi svarīgi”, “pilnīgi slepeni”), “dienesta noslēpums” (“slepeni”) un “dienesta vajadzībām”.⁸ Slepenās informācijas daudzpakāpju sistēma apstiprina M. Harisona tēzi par slepenību kā svarīgāko Padomju Savienības stabilitātes

balstu un liek domāt par ārkārtīgi ierobežoto informācijas telpu, ko padomju vara atvēlēja sabiedrības zemākajam slānim, pie kura, kā norāda S. Gribkauskis, tika pieskaitīti politiski “neuzticamie elementi”.⁹ “Valsts noslēpumu” bija ļauts zināt vienīgi vadošajam personālam, kura lojalitāte varai nebija apšaubāma.¹⁰ Publicējamās informācijas, kā arī no ārzemēm ienākošo izdevumu kontroli vadīja PSRS Ministru padomes (MP) Galvenā pārvalde valsts noslēpumu aizsardzībai presē (*Главное управление по охране государственных тайн в печати при СМ СССР*), kurai bija padota atbilstoša institūcija arī Latvijā – LPSR MP Galvenā pārvalde valsts noslēpumu aizsardzībai presē (turpmāk LPSR GLP). “Valsts noslēpuma” un daudzos gadījumos arī “dienesta noslēpuma” izpaušana “nepiederošām” personām (tām, kurām nebija tiesību zināt) bija krimināli sodāms pārkāpums.¹¹

Ar diviem sešstūriem apzīmogatā literatūra bija pilnīgi slepena, tātad pielīdzināta “valsts noslēpumam”. To drīkstēja saņemt tikai tās organizācijas un personas, kurām “darbības rakstura dēļ tā ir absolūti nepieciešama” (*строго необходимо по роду их деятельности*).¹² Pilnīgi slepeni bija “[...] ārzemju izdevumi – buržuāziskie, trockistu, emigrantu, revizionistu – kuros publicēti izteikti naidīgi, pretpadomju un antikomunistiski materiāli, ļaunprātīgi un provocējoši izlēcieni pret PSKP

starptautiskās konferences referāti. 2006. gada 10. oktobris, Rīga = *Latvia and Eastern Europe in the 1960s–1980s: materials of international conference 10 October 2006*. Rīga: Latvijas Vēsturnieku komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures inst., Latvijas Kara muzejs, 79.–86. lpp.

5 Harrison, M. 2013. *Accounting for Secrets*, p. 1020.

6 Hutchings, R. 1987. *Soviet Secrecy and Non-secrecy*. Totowa, New Jersey: Barnes & Noble books, p. 20.

7 Grybkauskas, S. 2007. *The Soviet dopusk System as Society Control Lever in the Industry of Soviet Lithuania during 1965–1985*, p. 80.

8 Камалова, Г. 2014. Исторические особенности правовой охраны служебной информации ограниченного доступа (служебной тайны) в советский период. Вестник Удмуртского университета. Серия “Экономика и право”. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-osobennosti-pravovoy-ohrany-služhebnoy-informatsii-ogranichenogo-dostupa-služhebnoy-tayny-v-sovetskiy-period> [skatīts 21.11.2019.].

9 Grybkauskas, S. 2007. *The Soviet dopusk System as Society Control Lever in the Industry of Soviet Lithuania during 1965–1985*, p. 81–82.

10 Turpat.

11 Izvilkumi no Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodeksa. No: Viksne, R., Kangeris, K. (red.) 1999. *No NKVD līdz KGB: politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 964. lpp.

12 Главное управление по охране государственных тайн в печати при СМ ЛССР (Главлит ЛССР). Порядок учета, хранения и использования иностранных изданий, отмеченных Главным управлением двумя знаками “шестигранных” и пропускаемых в организации для особого использования. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 3. lp.

vadītājiem un padomju valdību un citi materiāli ar ideoloģiskas un politiskas diversijas raksturu”.¹³ Līdz 1987. gadam it visi emigrantu organizāciju izdevumi bija glabājami specfondos, arī tad, ja neietvēra pretpadomju informāciju.¹⁴

Pilnīgi slepenās, ar diviem sešstūriem apzīmogatās trimdas literatūras cirkulācija okupētajā Latvijā līdz šim ir maz pētīta. Bibliotēku vēsturniece Aina Štrāle savos rakstos “Sešstūru zīmogs”¹⁵ un “Kā LPSR cenzūra gatavojās sadedzināt Bībeli”¹⁶ raksturojusi Latvijas PSR cenzūras galvenās institūcijas – GLP jeb Glavlieta – aktivitātes trimdas sūtījumu vēlēšanā un iznīcināšanā, atsevišķi neizceļot tās darbu ar pilnīgi slepenajiem iespaiddarbiem. Arī vēsturnieks Heinrihs Strods (1925–2012) vairākās apjomīgās publikācijās pievērsies trimdas literatūras cenzūrai okupētajā Latvijā, pilnīgi slepenajiem izdevumiem atvēlot vien dažas rindas.¹⁷ To nosaka abu vēsturnieku izvēlēta galvenā avotbāze – LPSR GLP fonds

LNA, kurā datu par pilnīgi slepeno literatūru ir salīdzinoši maz. Informāciju par LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas (ZA FB, mūsdienās Latvijas Universitātes Akadēmiskā bibliotēka) Literatūras speciālās glabāšanas nodaļu jeb specfonda, kurā bija uzkrāti un lasāmi “visreakcionārākie” emigrācijas izdevumi ar diviem sešstūra zīmogiem, sniedz bibliotēku speciālistes Janas Klebās maģistra darbs.¹⁸ Tā izstrādē izmantoti arī Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas (LU AB) dokumenti, bibliotekāru un kādreizējā specfonda lasītāju – rakstnieku, zinātnieku – atmiņas. Tomēr J. Klebās pētījuma objekts ir ZA FB specfonda darbība kopumā, tādēļ pilnīgi slepenās emigrācijas literatūras komplektēšana un izmantošana tajā nav detalizēti aplūkota.

Šī pētījuma nolūks ir izvērtēt emigrācijā izdotās pretpadomju literatūras iegūšanas, saglabāšanas un pieejamības politiku okupētajā Latvijā aukstā kara gados un noteikt, kādu lomu padomju vara tai bija paredzējusi ideoloģiskajā karā pret ASV. Pētījumā izmantoti galvenokārt to bibliotēku dokumenti, kurām padomju okupācijas vara oficiāli atļāva saņemt un glabāt šo literatūru, tas ir, ZA FB, LPSR Valsts bibliotēkai (VB, mūsdienās Latvijas Nacionālā bibliotēka) un LKP CK partijas vēstures institūta (LKP CK PVI) – PSKP CK Marksisma-leņinisma institūta filiāles – bibliotēkai. Tās krājums pēc valsts neatkarības atjaunošanas integrēts Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkā.

13 Главное управление по охране государственных тайн в печати при СМ ЛССР (Главлит ЛССР). Порядок учета, хранения и использования иностранных изданий, отмеченных Главным управлением двумя знаками “шестиугольных” и пропускаемых в организации для особого использования. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 3. lp.

14 Отчет о работе Главлита ЛССР за 1987 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 212. l., 8. lp.

15 Štrāle, A. 2005. Sešstūru zīmogs: no LPSR cenzūras sākotnes līdz funkciju izsikumam. Daži aspekti. *Diena*, Nr. 182. Pieejams: <http://news.lv/Diena/2005/08/06/sessturu-zimogs> [skatīts 21.11.2019.].

16 Štrāle, A. 2005. Kā LPSR cenzūra gatavojās sadedzināt Bībeli: [par LPSR Ministru Padomes Galv. pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē darbību]. *Karogs*, Nr. 8, 133.–138. lpp.

17 Strods, H. 2007. Trimdas izdevumu cenzūra Latvijas PSR 1958.–1989. gadā. No: Latvijas Vēsturnieku komisija, Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts. Latvijas kara muzejs. *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados: starptautiskās konferences referāti. 2006. gada 10. oktobris, Rīga = Latvia and Eastern Europe in the 1960s–1980s: Materials of international conference 10 October 2006*, Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 88.–95. lpp.;

Strods, H. 2010. Ārzemju un trimdas literatūras cenzūra. No: Strods, H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990*. 1. d. Rīga: Jumava, 360.–400. lpp.

18 Klebā, J. 2007. *Okupācijas varas cenzūras darbība Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā*. Maģistra darbs. Rīga: LU.

Latviešu emigrācijas iespieddarbu aprite okupācijas pirmajās desmitgadēs

Okupācijas pirmajā desmitgadē Latvijas bibliotēkas tikpat kā nesaņēma informāciju no ASV un citām kapitālistiskajām valstīm. Vienīgi ZA FB jau 1948. gadā bija atļauta literatūras iegāde no šīm valstīm, ieskaitot ASV, Lielbritāniju, Kanādu, turklāt no ASV tika saņemts lielākais žurnālu nosaukumu daudzums.¹⁹ 1949. gada nogalē tā atsāka arī grāmatu apmaiņu ar ārzemju institūcijām. Citu bibliotēku sakari ar kapitālistiskajām valstīm kļuva iespējami tikai pēc režīma liberalizēšanās 50. gadu otrajā pusē. Piemēram, VB grāmatu apmaiņu ar kapitālistiskajām valstīm uzsāka tikai 1959. gadā.²⁰ Pamazām latviešu emigrācijas izdevumi ienāca ZA FB, VB, LKP CK PVI bibliotēkā, kā arī vairākās citās LPSR iestādēs.²¹

Ar PSRS MP lēmumu 1948. gada 25. oktobrī visi Latvijas iestādēm paredzētie ārzemju literatūras sūtījumi tika kontrolēti Maskavā, PSRS GLP cenzūras punktā. Lielākā daļa tajā ienākošo latviešu izdevumu tika iznīcināta kā pretpadomju informācija.²² Ņemot vērā straujo sūtījumu palielināšanos, 1958. gada augustā PSRS GLP uzdeva ārzemju latviešu literatūras bandoļu pārskatīšanu LPSR GLP, jo tā labāk pārzina vietējos apstākļus un sūtījumu adresātus.²³ LPSR GLP cenzūras punkts darbu uzsāka 1958. gada novembrī un jau pirmajos divos darbības mēnešos izskatīja vairāk nekā 500 bandoļu.²⁴ Gandrīz visi sūtījumi tika aizturēti, adresātus sasniedza vien neliela daļa (16%).

Brīva latviešu emigrācijas iespieddarbu komplektēšana ZA FB un VB specfondiem nebija atļauta, tomēr pakāpeniski veidojās lielāki preses un grāmatu uzkrājumi. Piemēram, VB saņēma laikrakstu "Labietis", rakstu krājumu "Jaunā Gaita" ①, žurnālus "Tilts", "Mazputniņš", izteikti kreiso mēnešrakstu "Viesis"²⁵ un

19 Katajs, E. 1973. Ārzemju literatūra bibliotēkas fondos. No: *Bibliotēka – zinātnei*. Rīga: Zinātne, 64.–65. lpp.

20 1958. gada 10. aprīlī PSRS MP izdeva rīkojumu, kas republikāniskajām bibliotēkām (to skaitā arī VB) deva tiesības tieši apmainīties ar literatūru ar ārvalstu organizācijām. Viška, J. 1973. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas fondu komplektēšana (1945–1970). No: V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka. *Raksti = Труды = Proceedings IV*, 146. lpp.

21 Iespējams, ka slēgtajās, ļoti ierobežotam personu lokam pieejamās iestāžu bibliotēkās latviešu trimdas literatūra tikusi komplektēta jau Staļina laikā. Spriežot pēc "reakcionārās" emigrantu preses analītiskajiem pārskatiem, kas regulāri iesūtīti LKP CK, šāds krājums bijis LPSR Ārlietu ministrijā, kā arī LPSR Valsts drošības komitejā, kas sistemātiski saņēma daļu pastā konfiscēto izdevumu. Sk.: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija. *Pārskats par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam*. Rīga, 2018. Pieejams: <https://lvportals.lv/www/raksti/LVPORTALS/VDKPARSKATS.PDF> [skatīts 21.11.2019.].

22 Главлит СССР. Секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Калнберзину Я. Я. 31.07.1958. LVA, PA-101. f., 21. apr., 77. l., 11.–12. lp.

23 Turpat, 12. lp.

24 Главлит ЛССР. Справка о работе цензорского пункта Главлита Латвийской ССР при почтамте гор. Риги за 1958 год. LVA, PA-101. f., 22. apr., 83. l., 7. lp.

25 Mēnešrakstu Austrālijā, Adelaidē, izdeva literāts, pedagogs Vilis Ešots (1907–1979). Pēc Ulda Siliņa atmiņām, 50. gadu otrajā pusē viņš "pavisam atklāti pāriet komunistu pusē". Sk.: Siliņš, U. 2015. *Zem Dienvidu Krusta (1950–1992)*. Atmiņu triloģijas noslēdzošā daļa. Pieejams: https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Gramatas/2015/ZDK/zdk_kopsavilkums_060815.pdf [skatīts 21.11.2019.]. Kādreizējā LPSR VDK līdzstrādnieka un Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs vadītāja I. Lešinska (1931–1985) atmiņās šo "progresīvo" žurnālu finansēja LPSR VDK. Sk.: Lešinskis, I. 1986. Kultūras sakari vai etniskā spiegošana: to kādreizējā veidotāja viedoklis. *Latvija Šodien*, Nr. 14, 1. dec., 109.–118. lpp.

citus turpinājumizdevumus²⁶, kā arī grāmatas. Daļa izdevumu Latvijā ienāca masveidā, bez saskaņošanas ar adresātu. Tā 1958. gadā Eduarda Dobeļa (1915–1977) apgāds “Latvju Grāmata” (ASV) nosūtīja ZA FB 35 izdevumus.²⁷ Šis sūtījums ienāca PSRS cenzūras punktā Maskavā, taču netika iznīcināts, bet saskaņā ar LKP CK lēmumu sasniedza bibliotēku.²⁸ Jau 1960. gadā, kad bija pastiprinājusies ASV un tās sabiedroto informatīvā ietekme PSRS – to bija veicinājušas arī vairākas ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes mērķprogrammas, tajā skaitā grāmatu izdošanā un izplatīšanā²⁹ –, LPSR VDK priekšsēdētājs Jānis Vēveris (1899–1978) ierosināja emigrācijas literatūru koncentrēt tikai vienā – ZA FB – specfondā.³⁰ Tomēr līdzšinējā prakse turpinājās, acīmredzot okupētās Latvijas augstākā vara nebija ieinteresēta pārāk striktos ierobežojumos. Pārmaiņas raisīja pieaugoša spriedze Padomju Savienības intelligences un varas attiecībās³¹. 1957. gada novembrī Milānā “Feltrinelli” izdevniecībā iznāca krievu rakstnieka Borisa Pasternaka (1890–1960) romāns “Doktors Živago”, kuru autors bija iedevs itāliešu žurnālistam Serdžo D’Andželo (*Sergio D’Angelo*) slepenai izvešanai un iespiešanai ārzemēs, – nebija cerību, ka tas varētu ieraudzīt

26 Отдел спецфонда Гос. библиотеки Латвийской СССР. Секретно. Инвентарная книга для журналов. 1948.–1972. г. LNB, Reto grāmatu un rokrakstu krājums, Latvijas VB specfonda nodaļa RXA 324, Nr. 17.

27 Начальник Главлита СССР. Секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Калнберзиню Я. Я. LVA, PA-101. f., 21. apr., 77. l., 14. lp.

28 Turpat.

29 Vairāk sk.: Finn, P., Couvée, P. 2015. *The Zhivago affair: the Kremlin, the CIA, and the battle over a forbidden book*. New York: Vintage Books.

30 Председатель комитета государственной безопасности ЛССР Я. Веверис секретарю ЦК КПЛ А. Воссу о хранении латышской эмигрантской литературы 5.07.1960. LVA, PA-101. f., 23. apr., 136. l., 135. lp.

31 Bērziņš, U. 2013. Varbūt šoreiz? *Jaunā Gaita*, Nr. 274. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg274/JG274_Pragas-pavasaris.htm [skatīts 21.11.2019.].

1 Latviešu emigrācijas turpinājumizdevumi – visbīstamākā “pretpadomju” literatūra. Attēlā – rakstu krājums “Jaunā Gaita”, apzīmogots diviem sešstūra zīmogiem. LPSR ZA FB eksemplārs, mūsdienās atrodams LU AB

dienasgaismu Krievijā.³² Romāns tūlīt izpelnījās ne tikai plašu lasošās publikas, bet arī ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes (CIP) uzmanību, jo proponēja brīvu, kontrrevolucionāru, pat apolitisku dzīves skatījumu. CIP uzdevumā tas 1958. gadā tika izdots atkārtoti slepenai izplatīšanai PSRS. Tas bija pirmais padomju autora darbs, kas tika mērķtiecīgi izmantots ASV ideoloģiskajā karā pret PSRS. Romāns tika operatīvi tulkots arī latviešu valodā un iznāca Kopenhāgenā, trimdas apgādā “Imanta” 1959. gadā.³³ Latviešu izdevuma apvākā akcentēts, ka romāns “[...] apsūdz marksismu, kritizē komūnisma revolūciju un atklāj padomju sistēmas varmācību un tās noziegšanos pret visu, kas dzīvi dara dzīvošanas vērtu”.³⁴ Tādēļ B. Pasternaks smagi cieta – viņš bija spiests atteikties no Nobela prēmijas literatūrā, ko viņam par romānu piešķīra 1958. gadā, turklāt viņu izslēdza no PSRS Rakstnieku savienības un viņam tika liegta iespēja publicēt savus oriģināldarbus. Drīz, 1960. gadā, viņš pēc ilgstošas, grūtas slimības aizgāja mūžībā. Neskatoties uz B. Pasternaka traģisko likteni, viņa paraugam – publicēt cenzūras neatļautus darbus ārpus Padomju Savienības – sekoja citi.³⁵ Tā, piemēram, literatūrzinātnieks un rakstnieks Andrejs Siņavskis (1925–1997) savus pirmos prozas sacerējumus publicēja Parīzē 50. gadu beigās ar pseidonīmu Ābrams Terčs.³⁶

32 Finn, P., Couvée, P. 2015. *We tore a big hole in the Iron Curtain*, p. 113.

33 Pasternaks, B. 1959. *Doktors Živago*. Kopenhāgena: Imanta, 475 lpp. Romāna fragmenti Pāvila Klāna tulkojumā publicēti jau 1958. gadā laikrakstā “Laiks”.

34 Turpat.

35 Kind-Kovács, F. 2014. *Written Here, Published There : How Underground Literature Crossed the Iron Curtain*. Budapest: Central European University Press, p. 45.

36 A. Siņavskis sāka rakstīt prozu 50. gadu vidū. Pirmie stāsti iznāca Parīzē 50. gadu beigās (dati par stāstu iznākšanu dažādos avotos atšķiras). Sk.: Климонтович, Н. 2005. Из Мордовии в Сорбонну. Синявского прославила его литературоведение. *NG Ex Libris*, 38 (340).

Ar viņa starpniecību uz ārzemēm tika izvesti arī tulkotāja un rakstnieka Jūlija Daniela (1925–1988) darbi, kas ar pseidonīmu Nikolajs Aržaks nāca klajā Ņujorkā kopš 1958. gada.³⁷ Pēc vairākiem gadiem abu rakstnieku publikāciju autorība tika atklāta, 1965. gadā viņus arestēja un tiesāja par pretpadomju aģitāciju un propagandu. Rakstniekiem tika piespriesti bargi sodi (A. Siņavskim – septiņi gadi, bet J. Danielam – pieci gadi nebrīvē)³⁸, taču viņi ieguva plašu ievērību un atbalstu Padomju Savienībā un Rietumvalstīs³⁹, pieaugošu lasītāju pulku viņpus un šaipus dzelzs priekškarām. Viņu darbu fragmentus lasīja arī radio “Brīvā Eiropa”, kas 70. gados uzsāka aizliegtās krievu literatūras lasījumu ciklu “С другого берега” (“From the Other Shore”)⁴⁰.

Pieejams: <https://dlib.eastview.com> [skatīts 21.11.2019.].

37 Даниэль Юлий Маркович. В кн.: Скотов, Н. Н. (ред.) 2005. *Русская литература XX века. Прозаики, поэты, драматурги: Биобиблиографический словарь: в 3 т.* Москва: ОЛМА-ПРЕСС Инвест, 2005, с. 610–613. Pieejams: <http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=b0YDEQItxe0%3d&tabid=10547> [skatīts 21.11.2019].

38 Sasse, S. 2017. “Words Are No Deeds”: Trials against Literature in the Soviet Union. In: Grüttemeier, R. (ed.) 2017. *Literary Trials: Exceptio Artis and Theories of Literature in Court*. New York, London, Bloomsbury Academic, p. 123.

39 Великанова, Е. (сост.), Еремина, Л. (ред.) 1989. *Цена метафоры, или Преступление и наказание Синявского и Даниэля*. Москва: Книга.

40 Corti, M. 2018. *The Year 1968 in the History of Samizdat*. Pieejams: <https://www.coldwarradio-museum.com/the-year-1968-in-the-history-of-samizdat> [skatīts 21.11.2019.]. “Radio Brīvā Eiropa/Radio Brīvība” sāka pārraides latviešu valodā tikai 1975. gadā. Sk.: Ekmanis, R. 2012. Radio Brīvā Eiropa / Radio Brīvība (RFE/RL) – V. *Jaunā Gaita*, Nr. 269. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg269/JG269_Ekmanis.htm [skatīts 21.11.2019.].

A. Siņavskis un citi sodu izcietušie rakstnieki emigrēja uz ārzemēm, kur informēja Rietumvalstu sabiedrību par vārda brīvības ierobežojumiem un intelīģences vajāšanu Padomju Savienībā.⁴¹ Tādēļ PSRS GLP pastiprināja ienākošās kapitālistisko valstu literatūras kontroli PSRS robežpunktos, kā arī specfondos.⁴²

Latviešu emigrācijas literatūra – pilnīgas slepenības statusā

1972. gada janvārī PSRS GLP pārstāvis apmeklēja cenzūras punktu Rīgas pasta pārvaldē jeb GLP specsektoru un konstatēja, ka latviešu emigrantu literatūra ar acīmredzamu pretpadomju saturu tiek klasificēta kā parasta kapitālistisko valstu literatūra, tas ir, saņem vienu sešstūra zīmogu un tiek novirzīta divu bibliotēku (ZA FB un VB) specfondiem.⁴³ Turklāt bija novecojusi instrukcija, kas reglamentēja emigrantu literatūras glabāšanu un izmantošanu. Vecākais cenzors Kārlis Ceipe (1910–1993), kā arī bibliotēku specfondu vadītāji joprojām ievēroja 1958. gada decembrī pieņemto LKP CK lēmumu “Par pasākumiem kontrpropagandas uzlabošanai latviešu emigrantu vidē”⁴⁴, kas noteica

plašāku emigrācijā tapušās informācijas pieejamību kultūras darbiniekiem un zinātniekiem.⁴⁵ Tādējādi pat četrdesmit procentiem emigrācijas literatūras nebija slepena glabāšanas režīma, tomēr tā bija novietota atsevišķi no pārējā krājuma un tai bija izsnieguma ierobežojumi.

Atbilstoši PSRS GLP prasībai cenzori nekavējoties pārskatīja ar vienu sešstūri apzīmogoto trimdas literatūru ZA FB un VB specfondos. ZA FB specfondā glabājās ap 1800 nosaukumu trimdas grāmatu (vairāk nekā 3000 eksemplāru), kā arī periodiskie izdevumi.⁴⁶ Pēc GLP pārbaudes 150 grāmatas ar vienu sešstūra zīmogu ieguva vēl vienu sešstūri un nonāca pilnīgi slepenās literatūras glabātuvē. VB emigrācijas literatūras krājums specfondā bija krietni nabadzīgāks. 1972. gadā tajā bija 524 nosaukumi, kopā – vairāk nekā 1000 eksemplāru.⁴⁷ Visi VB glabātie emigrācijas periodiskie izdevumi ieguva divus sešstūrus.

Pēc PSRS GLP pārbaudes cenzors K. Ceipe bija spiests doties pensijā, tika mainīta latviešu emigrācijas literatūras saņemšanas un glabāšanas kārtība.⁴⁸ LPSR GLP ar Austru Lucēviču (1927–2003) priekšgalā apturēja tās kā sevišķi kaitīgas literatūras nodošanu VB. Lielākā daļa trimdas literatūras ieguva divus sešstūra zīmogus un tika novirzīta ZA FB specfondam.

41 Kind-Kovács, F. 2014. *Written Here, Published There : How Underground Literature Crossed the Iron Curtain*, p. 56–57.

42 Информационная справка Главлита в ЦК КПСС о содержание западной печати, освежающей положение советской интеллигенции, и о политике КПСС в области литературы и искусства 29.6.1971. В кн.: Горяева, Т. (сост.) 1997. *История советской политической цензуры: документы и комментарии*. Москва: РОССПЕН, с. 582–584.

43 Главлит ЛСРСР. [Ziņojums PSRS GLP sakarā ar LPSR GLP pārbaudi 1972. gada janv.] LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 9. lp.

44 Latvijas KP CK biroja lēmums 1958. g. 2. decembrī. Par pasākumiem kontrpropagandas uzlabošanai latviešu emigrantu vidē (bb. Veselovs, Vēvers, Pizāns, Kalnbērziņš). No: Strods, H. (sast.) 2005. *Atrīvētāji kā iekarotāji = Liberators as conquerors*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 197.–198. lpp.

45 Главлит ЛСРСР. Секретарю ЦК КПЛ т. Дризул А. А. 12.07.1972. LVA, 917. f., 1.a apr., 115. l., 24. lp.

46 Turpat.

47 Turpat.

48 Главлит ЛСРСР. Дополнение к инструкции “О порядке выписки, хранения и использования литературы капиталистических стран”. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 3.–4. lp.

- 2 Grāmata, kas vispirms ienākusi LPSR VB (mūsdienās – LNB) specfondā, pēc tam kā pilnīgi slepena literatūra atdota Zinātņu akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas specfondam, vēlāk iekļauta LKP CK PVI specfondā. Patlaban glabājas LNA bibliotēkā

Tomēr LKP CK vēl kavējās ar oficiāla lēmuma pieņemšanu, kaut gan GLP tai jau bija piesūtījusi gatavu lēmuma projektu un vairākkārt atgādinājusi par jauna lēmuma nepieciešamību.⁴⁹ 1973. gada 21. maijā LKP CK pieņēma oficiālu lēmumu par latviešu emigrācijas literatūras turpmāko ceļu Latvijā: tika noteikts, ka tās vienīgais saņēmējs būs ZA FB specfonds, kuram bija jāpārņem arī nelielā iespaiddarbu kopa no VB.⁵⁰ 2

ZA FB specfonda materiāli liecina, ka pirmo literatūras nodošanas aktu – par 1107 eksemplāriem – VB Komplektēšanas nodaļas vadītājs sastādījis jau 1973. gada 24. aprīlī, tātad jau pirms LKP CK lēmuma.⁵¹ Dokumentā ietverti galvenokārt trimdas periodiskie izdevumi (“Jaunā Gaita”, “Labietis”, “Mazputniņš”, “Tilts”, “Laiks” u. c.). Jādomā, ka šī jau 60. gados iznākusi literatūra nebija integrēta VB specfondā, bet glabājās VB Komplektēšanas nodaļā. Nākamais nodošanas akts sastādīts 1973. gada 30. jūlijā. 49 lappušu garajā sarakstā uzskaitītas 1073 vienības. 1973. gada 21. septembrī ZA FB saņēma arī 24 eksemplārus nošu izdevumu un mikrofilmu. Tā kā abus pēdējos dokumentus sastādījuši VB specfonda darbinieki, acīmredzot tajos uzskaitītie iespaiddarbi glabājās specfondā. Literatūras nodošanas akti liecina, ka VB kopējais trimdas grāmatu un periodikas krājums bija divkārt lielāks nekā LPSR GLP slēdzienā, proti, vairāk nekā 2200 eksemplāru, taču tikai puse bija apstrādāta un sagatavota izmantošanai specfondā.

ZA FB ieguvums no VB nebija būtisks, jo lielākā daļa pārņemtā krājuma bija “liekie”

49 Главлит ЛССР. [Ziņojums PSRS GLP sakarā ar LPSR GLP pārbaudi 1972. gada janv.] LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 9. lp.

50 Главлит ЛССР. Отчет по итогам контроля иностранной литературы за 1974 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 128. l., 3. lp.

51 LU AB Misiņa bibliotēka. LPSR ZA FB Literatūras speciālās glabāšanas nodaļa. Dokumenti par specfondam nodotu literatūru.

(trešie) eksemplāri, kas bija nolemti iznīcināšanai.⁵² Pēc LKP CK lēmuma arī ZA FB J. Misiņa Latviešu literatūras nodaļa bija spiesta specfonda atdot paprāvu daudzumu literatūras, kurā bija 40.–50. gadu trimdas izdevumi.⁵³

Lai gan ZA FB bija kļuvusi par galveno latviešu emigrācijas literatūras krātuvi, no pasta cenzūras punktā perlustrētajiem sūtījumiem tā saņēma mazāko daļu; vismaz divreiz vairāk nonāca LKP CK. Piekļājīga artava tika atvēlēta arī LPSR VDK. Piemēram, 1974. gadā ZA FB ieguva 4 avīzes, 27 žurnālus, 33 grāmatas un 2 sikspieddarbus, LKP CK – 14 avīzes, 85 žurnālus, 6 grāmatas un 4 sikspieddarbus, bet VDK – 6 avīzes, 18 žurnālus, 64 grāmatas un 2 sikspieddarbus.⁵⁴ Kā redzams, LKP CK tika novirzīts vairāk aktuālo periodisko izdevumu, kas bija nepieciešami tās Ārējo sakaru nodaļai trimdas politisko norišu analīzei un ziņojumu sastādīšanai. Tādējādi LPSR ZA FB galvenais emigrācijas literatūras komplektēšanas avots bija starptautiskā grāmatu apmaiņa, nozīmīgu daļu veidoja Latvijas komitejas sakariem ar tautiešiem ārzemēs piešķirumi⁵⁵, turklāt ienāca atsevišķi trimdas latviešu dāvinājumi.

Latviešu emigrācijas literatūra – kontrpropagandas pastiprināšanai

Mainoties PSRS vadībai, mainījās PSKP un attiecīgi LKP CK ideoloģiskā darba akcenti. 1982. gada novembrī par PSKP CK ģenerālsekretāru kļuva līdzšinējais PSRS VDK vadītājs Jurijs Andropovs (1914–1984), kurš PSKP CK plēnumā 1983. gada jūnijā par svarīgāko ideoloģisko uzdevumu noteica efektīvas kontrpropagandas⁵⁶ sistēmas izveidi un “melīgās, graužošās” imperiālistiskās propagandas atmaskošanu.⁵⁷ Šo ideoloģisko virzību sākotnēji ievēroja arī Mihails Gorbačovs, kurš PSKP CK ģenerālsekretāra amatu ieguva 1985. gada martā. Acīmredzot kontrpropaganda tika uzskatīta par drošāko līdzekli pret “ienaidnieku” – ASV un kapitālistisko valstu – informatīvo ietekmi. Par vienu no LPSR kontrpropagandas centriem bija jāklūst LKP CK PVI.⁵⁸ Lai “[..] paaugstinātu partijas vēstures pētījumu lomu

52 Klebā, J. 2007. *Okupācijas varas cenzūras darbība Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā*, 83. lpp.

53 Turpat.

54 Главлит ЛКСР. Отчет по итогам контроля иностранной литературы за 1974 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 128. l., 2. lp.

55 LPSR ZA FB tos saņēma kā galvenā emigrācijas literatūras glabātāja kopš 1958. gada decembra. Sk.: Latvijas KP CK biroja lēmums 1958. g. 2. decembrī. Par pasākumiem kontrpropagandas uzlabošanai latviešu emigrantu vidē (bb. Veselovs, Vēvers, Pizāns, Kalnbērziņš). No: Strods, H. (sast.) 2005. *Atbrīvotāji kā iekarotāji = Liberators as conquerors*, 197.–198. lpp.

56 Dienvidkalifornijas Universitātes Annenberga komunikācijas un žurnālistikas skolas profesors Nikolass Kalls (*Nicholas J. Cull*) norāda, ka daudzos gadījumos informācija, ko uzskatām par propagandu, patiesībā ir kontrpropaganda. Viņš izšķir stratēģisko kontrpropagandu – komunikācijas politiku, kas vērsta pret ienaidnieka propagandistisko darbību kopumā, – un taktisko kontrpropagandu – vēstījumu vai to kopu, kas tiek izmantota pret konkrētu pretinieka vēstījumu vai aktivitāti. Profesors norāda, ka kontrpropagandā tiek izmantotas dažādas metodes, taču galvenā ir cenzūra – pretinieku ideju cirkulēšanas aizliegums noteiktā sabiedrībā ar preses brīvības ierobežojumu, radio pārraižu traucējumu, interneta ugunsmlūru izveidi, likumdošanu un citu līdzīgu aktivitāšu palīdzību. Cull, J. N. 2015. *Counter Propaganda: Cases from US Public Diplomacy and beyond*. Legatum Institute's Transitions Forum. Pieejams: <https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/counter-propaganda---cases-from-us-public-diplomacy-and-beyond-july-2015-pdf.pdf?sfvrsn=8> [skatīts 21.11.2019.].

57 Zile, Ļ. 1984. *Latvijas Komunistiskajai partijai – 80*. Rīga: Avots, 117. lpp.

58 ИИП ЦК КПЛ. О работе ИИП ЦК КП Латвии – филиала ИМЛ при ЦК КПСС. 30.01.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 17. lp.

cinā pret antikomunismu, buržuāzisko nacionālismu un PSKP vēstures falsifikāciju”, 1983. gadā PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta komisija no Maskavas ierosināja LKP CK PVI bibliotēkā krājumu papildināt ar ārzemju literatūru par Latviju jeb letiku⁵⁹, kaut tajā jau iepriekš bija ienākuši emigrantu izdevumi, piemēram, ASV latviešu sociāldemokrātu avīze “Strādnieks”.⁶⁰ Steigšus no kopējā krājuma tika atlasīti ierobežotas pieejamības izdevumi (specfonds), sāktas sarunas ar LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieci, kādreizējo LPSR GLP vadītāju Austru Lucēviču.⁶¹ LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļa un tieši A. Lucēviča bija atbildīga par pilnīgi slepenās latviešu emigrācijas literatūras izmantošanu; viņa izvērtēja zinātnieku pieprasījumus un sniedza atļaujas konkrētu darbu lasīšanai. Pilnīgi slepenā specfonda izmantošanai zinātniekiem bija nepieciešams ne tikai savas iestādes vadītāja parakstīts iesniegums ar precīzi formulētu pētniecības tematu un konkrētu iespieddarbu sarakstu, bet arī vietējās partijas organizācijas sekretāra un LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas akcepts.

Tā kā LKP CK bija atbalstījusi PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta rekomendāciju par specfonda izveidi, 1985. gada 2. jūlijā PVI vadība tai iesniedza nepieciešamo priekšdarbu sarakstu. LKP CK bija ne tikai jāpieņem lēmums par specfonda izveidi, bet arī jāparūpējas par institūta štatu saraksta papildināšanu ar specfonda vadītāja amata vienību, par specfonda

krātuves un lasītavas remontu. CK Propagandas un aģitācijas nodaļai bija apstiprināms specfonda komplektēšanas profils – “literatūra par antikomunisma, antisovjetisma, buržuāziskā nacionālisma problemātiku, sevišķi LKP CK un PSKP vēstures falsifikācijas jomā [...], nodrošinot institūtu ar periodiskajiem izdevumiem, kuros rodami atbilstoši materiāli”⁶². Savukārt LPSR MP bija jāizskata attiecīgās literatūras iegādes finansēšanas iespējas⁶³, jo kapitālistisko valstu izdevumi bija nopērkami tikai par valūtu, ja vien nebija organizēta grāmatu apmaiņa ar šīm valstīm.

Lēmumu par PVI bibliotēkas specfonda izveidi LKP CK pieņēma 1985. gada 8. augustā. Specfondā tika atļauts glabāt ne tikai tā sauktās buržuāziskās Latvijas periodiskos izdevumus, bet arī latviešu “reakcionārās” emigrācijas literatūru.⁶⁴ Specfonda kopapjoms tika lēsts ap 12 000 vienību, tādēļ PVI pieprasīja divas jaunas štata vienības (speciāli glabājamās literatūras nodaļas vadītāju un lasītavas vadītāju).⁶⁵ Faktiski tika atvēlēta viena štata vienība, jo pagaidām krājuma apjoms bija neliels.

1986. gada martā PVI speciālās glabāšanas fonda jeb specfonda vecākās bibliotekāres amatā tika pieņemta A. Lucēviča.⁶⁶ Būdam Galvenās literatūras pārvaldes vadītāja no 1971. līdz 1981. gadam un vēlāk LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietniece, viņa bija ieguvusi pieredzi emigrācijas izdevumu izplatības apkarošanā okupētajā Latvijā 70. gados un rakstījusi izvērstus ziņojumus LKP CK par pretpadomju izpausmēm kā vietējā, tā emigrācijas

59 ИИП ЦК КПЛ. Мероприятия по устранению недостатков, отмеченных при проверке работы Института истории партии при ЦК КП Латвии комиссией ИМЛ при ЦК КПСС. LVA, PA-200. f., 11. apr., 4. l., 60. lp.

60 Zile, Ī. (red.) 1980. *Latvijas KP CK Partijas vēstures institūts – PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiāle – Институт истории партии при ЦК КП Латвии – филиал Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС*: 60. Rīga: Avots, 51. lpp.

61 ИИП ЦК КПЛ. Протокол заседания дирекции № 8. 31.10.1984. LVA, PA-200. f., 11. apr., 4. l., 47. lp.

62 ИИП ЦК КПЛ. Центральному Комитету Компартии Латвии. 2.7.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 54. lp.

63 Turpat.

64 ИИП ЦК КПЛ. Управлению делами ЦК Компартии Латвии. 16.08.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 62. lp.

65 Turpat.

66 ИИП ЦК КПЛ. Приказ директора Института № 17 3.03.1986. LVA, PA-200. f., 13. apr., 24. l., 17. lp.

latviešu literatūrā.⁶⁷ PVI vadība A. Lucēvičas raksturojumā 1987. gadā uzsvēra, ka “Valsts noslēpumu aizsardzības orgānos viņa izpildījusi savus dienesta pienākumus ar radošu aktivitāti un nepieciešamo politisko asumu”, bibliotekāres amatā saglabājot “augstu partejisko principālītāti un politisko sagatavotību”.⁶⁸

Jau 1986. gada rudenī tika stingri reglamentēts specfonda pastāvīgo lietotāju loks: līdzstrādnieki, kuriem bija uzticēts pētnieciskais un izglītojošais darbs kontrpropagandas nozarē. Viņu skaitā bija vairāki administrācijas darbinieki, sektoru vadītāji un vecākie zinātniskie līdzstrādnieki – vairāk nekā puse institūta zinātniskā personāla.⁶⁹ Lai gan specfondam bija atvēlēta atsevišķa krātuve un lasītava, aizliegto literatūru bija ļauts lasīt arī darba kabinetā, katras dienas beigās to nododot specfonda krātuvē. Tā kā pētnieku piekļuve specfondam netika diferencēta atkarībā no literatūrai piešķirtās kategorijas (slepena vai pilnīgi slepena), secināms, ka PVI pētniekiem tika noteikts privilēģēts stāvoklis okupētās Latvijas zinātnes sistēmā. Viņi drīkstēja lasīt savā darba kabinetā “visreakcionārākos” latviešu emigrācijas periodiskos izdevumus, kas citu institūciju pētniekiem netika atļauts (viņi tos varēja lasīt tikai uz vietas ZA FB specfondā; par LKP CK PVI specfonda atvērtību citu iestāžu līdzstrādniekiem ziņu trūkst).

Arī ZA FB pilnīgi slepenās literatūras lasītāju skaitā dominēja vēsturnieki – LPSR ZA humanitāro un sociālo zinātņu institūtu līdzstrādnieki, P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes

(LVU, mūsdienās – Latvijas Universitāte) Vēstures un filozofijas fakultātes, A. Pelšes Rīgas Politehniskā institūta (mūsdienās – Rīgas Tehniskās universitātes) PSKP vēstures katedras, kā arī Daugavpils Pedagoģiskā institūta mācībspēki.⁷⁰ Kopējā ZA FB specfonda lasītāju pulkā viņu bija maz (ap 30 atļauju no 201), turklāt viņu pētniecības nozare – vēsture – noteica diezgan šauru izmantojamo iespieddarbu tematiku: redzamāko trimdas darbinieku memoāri, monogrāfijas par Latvijas vēsturi, politiku, reliģiju, rakstu krājums “Arhīvs” (Melburna, kopš 1960. gada), uzziņu izdevums “Latvju enciklopēdija” (Stokholma: Trīs zvaigznes, 1950–1955, papildsēj. 1962. g.), kā arī prese. Pieprasītāko autoru skaitā – trimdas vēsturnieki: Arnolds Aizsilnieks (1898–1982), Edgars Andersons (1920–1989), Edgars Dunsdorfs (1904–2002), Arnolds Spekke (1887–1972), Ādolfs Šilde (1907–1990), Arveds Švābe (1888–1959) un Uldis Ģērmanis (1915–1997). Lasītāju iesniegumiem pievienotajos literatūras pieprasījumos atrodam arī ievērojamu latviešu politiķu – Miķeļa Valtera (1874–1968), Alfrēda Bērziņa (1899–1977), Ernesta Voldemāra Bastjāņa (1884–1975), Fēliksa Cielēna (1888–1964), Oskara Dankera (1883–1965) u. c. – atmiņu grāmatas. Vienā otrā sarakstā iekļauti Zentas Mauriņas (1897–1978) un Paula Jureviča (1891–1981) eseju izdevumi, kā arī Alfrēda Dziļuma (1907–1976) romānu publicējumi, taču lielākoties pieprasītās literatūras saraksti ir līdzīgi, ietver vienus un tos pašus iespieddarbus, acīmredzot par tiem akadēmiskajā vidē cirkulēja informācija. Domājams, pat LPSR ZA īstenajiem locekļiem trūka izsmēlošas informācijas par emigrācijas literatūru, jo viņi to drīkstēja izmantot tikai selektīvi, proti, saskaņā ar iesniegumā sniegto iespieddarbu sarakstu un LKP CK rezolūciju.

1985. gadā tika ierosināta ZA FB specfondā glabātās PSKP un LKP vēstures literatūras

67 ИИП ЦК КПЛ. Характеристика А. А. Луцевич. 26.01.1987. LVA, PA-200. f., 16. apr., 12. l., 13. lp. 68 Turpat.

69 ИИП ЦК КПЛ. Приказ директора Института № 63 20.11.1986. LVA, PA-200. f., 13. apr., 24. l., 68. lp.

70 LU AB Misiņa bibliotēka. LPSR ZA Literatūras speciālās glabāšanas nodaļas lasītāju iesniegumi, 1985. [gads].

nodošana PVI bibliotēkas specfondam pēc institūta jaunās ēkas uzcelšanas.⁷¹ Tolaik institūta jaunā nama būvniecība vēl nebija uzsākta. Drīz radās ideja koncentrēt latviešu emigrantu iespieddarbus LKP CK PVI bibliotēkā, kas pārņemtu arī atbilstošo, gadiem veidoto ZA FB specfonda daļu (tā komplektēšana tomēr noritētu ZA FB, jo tai bija atbilstošs apmaiņas partneru loks latviešu mītnes zemēs).⁷² Tādējādi tika apdraudēta jau tā trūcīgā emigrācijas literatūras krājuma saglabāšana un attīstība, kā arī pieejamība okupētajā Latvijā. Tādēļ 1986. gada 13. maijā ZA iesniedza LKP CK ziņojumu, kur norādīja, ka emigrācijas literatūra ir ZA FB letikas krājuma neatņemama sastāvdaļa, kas kalpo padziļinātai latviešu kultūras mantojuma pētniecībai. Uzkrāti jau 10 000 trimdas iespieddarbu, kas iegūti galvenokārt grāmatu apmaiņā ar 20 partneriem VFR, Zviedrijā, ASV, Kanādā un Austrālijā.⁷³ Tika uzsvērts, ka ZA darbojas Latviešu literatūras un mākslas mantojuma pētišanas un izdošanas zinātniskā padome, kas LKP CK uzdevumā izvērtē arī ārzemju latviešu autoru (Zenta Mauriņa, Mārtiņš Ziverts) daiļdarbus. Turklāt ZA Sabiedrisko zinātņu zinātniskās informācijas centrs sastādīja ārzemju letikas referatīvos izdevumus (ierobežotas pieejamības izdevumi, kuros apkopota bibliogrāfiskā informācija, anotācijas un pārskati par noteiktas tematikas publikācijām), kas tika iekļauti vienotajā PSRS ZA datubāzē. Iesniegumā ZA piedāvāja šādu kompromisu: 1) atdot PVI specfondam emigrācijas literatūras otros eksemplārus no ZA FB krājuma (dubleti veidoja ap tuveni trešo daļu), 2) palīdzēt PVI specfondam

trūkstošo izdevumu komplektēšanā.⁷⁴ LKP CK (faktiski – Propagandas un agitācijas nodaļa) piekrita ZA piedāvātajam risinājumam, tomēr norādīja, ka turpmāk ZA FB saņems tikai tos emigrācijas izdevumus, kas ienāks grāmatu apmaiņas ietvaros, pārējie tiks novirzīti PVI.⁷⁵

Tādējādi arī FB varēja turpināt trimdas literatūras krājuma komplektēšanu un glabāšanu, kaut arī tai nācās atteikties no dubletiem, kas kļuva par LKP PVI bibliotēkas specfonda latviešu emigrācijas literatūras kolekcijas pamatu. **3** Vismaz vienā bibliotēkā apkopota latviešu literatūras krājuma esamība bija svarīga pētniecībā, jo ļāva kaut nelielai zinātnieku daļai apjaust latviešu zinātniskās domas pēctecību, ietekmju un viedokļu dažādību. Lai arī to nebija iespējams pagaidām publicēt, šaurākā cilvēku lokā, kā liecina vēsturnieku iesniegumi specfonda izmantošanai, zināšanu pārnese tomēr bija iespējama.⁷⁶

LPSR GLP informācija liecina, ka pastā konfiscēto sūtījumu sadale tomēr būtiski nemainījās, turklāt šis komplektēšanas avots nebija pietiekams nedz vienam, nedz otram specfondam. Piemēram, 1986. gadā ZA FB saņēma 58 periodikas vienības un četras grāmatas, LKP CK PVI – 31 avīzi un vienu grāmatu ar diviem sešstūra zīmogiem.⁷⁷ 1987. gadā ZA FB saņēma 31 periodikas vienību un divas grāmatas ar diviem sešstūra zīmogiem, bet PVI – 53 periodikas vienības un trīs grāmatas, kas bija ieguvušas pilnīgas slepenības

71 ИИП ЦК КПЛ. Центральному Комитету Компартии Латвии. 2.7.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 54. lp.

72 Академия наук Латвийской ССР. Первому секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Пуго Б. К. 13.05.1986. LVA, PA-101. f., 59. apr., 132. l., 13. lp.

73 Turpat.

74 Академия наук Латвийской ССР. Первому секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Пуго Б. К. 13.05.1986. LVA, PA-101. f., 59. apr., 132. l., 13. lp.

75 ЦК Компартии Латвии. Об оказании помощи в создание и дальнейшем развитии специального хранения Института истории партии при ЦК Компартии Латвии. 19.06.1986. LVA, PA-101. f., 59. apr., 132. l., 15. lp.

76 LU AB Misiņa bibliotēka. LPSR ZA Literatūras speciālās glabāšanas nodaļas lasītāju iesniegumi, 1985.–1990. [gads].

77 Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1986 год. 6.01.1987. LVA, 917. f., 1.a apr., 208. l., 45. lp.

zīmogus.⁷⁸ LKP CK un LPSR VDK guvums bija lielāks. LKP CK 1987. gadā saņēma kopumā 89 avižu eksemplārus, to skaitā 84 ar diviem sešstūra zīmogiem, savukārt VDK – vairāk nekā 200 periodikas vienību, to skaitā 188 ar diviem sešstūriem, kā arī 37 grāmatas, starp tām 10 ar diviem sešstūra zīmogiem.⁷⁹

Paradokss – 1986. gadā divu trimdas valodnieču grāmatas⁸⁰ ieguva nevis sešstūra, bet pat trijstūra zīmogu, “jo neietvēra pretpadomju informāciju”⁸¹, tās varēja novirzīt glabāšanai vispārpieejamā krājumā. Turpreti lielākā daļa preses aizvien tika atzīta par pilnīgi slepenu tādēļ, ka “antikomunisms un antisovjetisms” joprojām bija tās pamatiezīme.⁸² Tā vēstīja gan par Latvijas nelikumīgu iekļaušanu PSRS, Latvijas militarizāciju un rusifikāciju; iedzīvotāju pieaugošo pretestību un citiem padomju varai nevēlamiem jautājumiem.⁸³ 4

78 Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1987 год. 14.01.1988. LVA, 917. f., 1.a apr., 212. l., 36. lp.

79 Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1987 год. 14.01.1988. LVA, 917. f., 1.a apr., 212. l., 36. lp.

80 V. Rūķes-Draviņas “Cilvēks un daba latviešu tautasdziesmās” (Stokholma: Artilett, 1986), V. Rūķes-Draviņas un J. Tāra “Krišjāņa Barona Dainu parks” (Stockholm: Artilett, 1985), kā arī Baibas Metuzāles-Kangeres “A derivational dictionary of Latvian = Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca” (Hamburg: Buske, 1985).

81 Главлит ЛССР. Секретарю ЦК КПЛ Горбунову А. В. и заместителю председателя Совета Министров ЛССР тов. Барткевичу Л. Л. О контроле эмигрантской литературы, поступавшей в республике по открытым почтовым каналам 2.02.1987. LVA, 917. f., 1.a apr., 210. l., 7. lp.

82 Главлит ЛССР. Отчет по контролю бандеролей, поступивших из-за границы с иностранной литературой на латышском языке за 1986 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 208. l., 37. lp.

83 Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1986 год. 6.01.1987. LVA, 917. f., 1.a apr., 208. l., 45. lp.

- 3 Andreja Eglīša (1912–2006) politiski asie dzejas krājumi okupētajā Latvijā bija pilnīgi slepeni. Attēlā – grāmatas “Audiet mani karogā sarkanbaltisarkanā” eksemplārs, kas sākotnēji ienācis ZA FB, pēc tam kļuva par LKP CK PVI bibliotēkas “reakcionārās emigrācijas” krājuma vienību. Mūsdienās – LNA bibliotēkas sastāvā

4 Rakstu krājums "Jaunā Gaita". 3. gadagājums, 14. nr., 1958. gada marts–aprīlis. LPSR ZA FB eksemplārs, mūsdienās atrodams LU AB

Latvijā izveidojās absurda, tomēr komunistiskajam režīmam tipiska situācija: oficiāli latviešu emigrācijas literatūra bija pilnīgi slepena, sabiedrībai radot iespaidu, it kā tās nebūtu vispār, taču privāti – no rokas rokā cirkulēja gan rakstu krājums "Jaunā Gaita", gan citi preses izdevumi, gan grāmatas, bija iespēja klausīties radio-pārtraides un iegūt trimdas latviešu mūzikas skaņu ierakstus.⁸⁴

1988. gada martā arī VB Speciāli glabājamās literatūras nodaļa saņēma pirmās latviešu emigrācijas grāmatas, ko tūlīt pat novirzīja inventarizācijai Ārzemju literatūras komplektēšanas nodaļā.⁸⁵ 5 Tomēr pilnīgi slepenie preses izdevumi vēl neienāca, lai arī virkne latviešu emigrācijas žurnālu un pat avižu tika atbrīvota no pilnīgas slepenības statusa, ieguva tikai vienu sešstūra zīmogu un bija glabājama un lasāma specfondos ierastajā kārtībā. Līdz pat 1989. gada oktobrim politiski asākie emigrācijas laikraksti, piemēram, "Brīvā Latvija", saņēma sešstūra zīmogu.⁸⁶ Tikai 1990. gadā ZA FB varēja bez ierobežojumiem nodot emigrantu "pretpadomju" literatūras krājumu J. Misiņa Latviešu literatūras nodaļai (1992. gadā tā atguva nosaukumu – Misiņa bibliotēka). Savukārt LKP CK PVI bibliotēkas specfonds pārtrauca darbu īsi pirms Latvijas valsts neatkarības atjaunošanas 1990. gada

84 Šī raksta autore izstrādājusi pētījumu par trimdas literatūras neoficiālo apriti okupētajā Padomju Latvijā: Dreimane, J. From Secrecy to Openness: Restricted Collections of Libraries and Unofficial Culture in Latvia in the 1970s and 1980s. Raksts iesniegts un akceptēts publicēšanai Herdera institūta (Marburga) izdevumā "Zu Geschichte und Provenienz Baltischer Kunst- und Kulturhistorischer Sammlungen im 19. und 20. Jahrhundert".

85 LPSR VB. Akts Nr. 1 25.03.1988. [par trimdas] grāmatu nodošanu Ārzemju literatūras komplektēšanas nodaļai. LNB, Reto grāmatu un rokrakstu krājums, Latvijas Valsts bibliotēkas specfonda nodaļa RXA 324, Nr. 35.

86 Pilns laikraksta nosaukums "Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"". Sk. tā 1989. gada oktobra numurus. Pieejams: <https://periodika.lndb.lv/>

- 5 Viena no pirmajām trimdas grāmatām, ko VB saņēma 1988. gada martā. Mūsdienās atrodama LNB Letonikas un Baltijas centrā

aprīlī.⁸⁷ 1991. gadā uzsākta krājuma integrācija Latvijas Nacionālā arhīva bibliotēkā, kas turpina glabāt no tās pārņemto nelielo trimdas grāmatu kopu, diemžēl apjomīgais periodisko izdevumu fonds nav paturēts. Zudībā gājusi arī LKP CK PVI specfonda dokumentācija, acimredzot A. Lucēviča, būdama kādreizējā LPSR GLP vadītāja, rūpīgi ievēroja norādījumu par tās iznīcināšanu.

Nobeigums

Sevišķi “kaitīgās” emigrācijas literatūras glabāšanas un izmantošanas politika okupētajā Latvijā demonstrē padomju varas galveno stratēģiju “pretpadomju” informācijas apkarošanā: tai tika noteikts pilnīgas slepenības režīms, kas nozīmēja tās apriti ļoti šaurā cilvēku lokā, kuram bija “tiesības zināt”. Līdz 1985. gadam šī literatūra bija izmantojama gandrīz vai vienīgi kontrpropagandai, šim mērķim, saprotams, bija jākalpo arī zinātnei. Plašākai sabiedrībai tika radīts iespaids, itin kā emigrācijas literatūra nepastāvētu vispār, jo tika liegta pieeja pat apolītiskiem izdevumiem. Ierobežotā piekļuve specfondiem, tajā skaitā emigrācijas literatūrai, apstiprina faktu: PSRS Konstitūcijā deklarētā “tautas vara” nepastāvēja arī galvenā nemateriālā resursa – informācijas – pieejamībā un, tāpat kā citās nozarēs, bez sevišķiem ierobežojumiem to varēja saņemt tikai Komunistiskās partijas elite un neliela zinātnieku daļa. Informācijas vakuumu par norisēm trimdas sabiedrībā padomju vara centās aizstāt ar dezinformāciju savas valsts iedzīvotājiem, savukārt emigrācijā dzīvojošiem latviešiem tika veidots maldīgs priekšstats par situāciju Latvijā.

87 LKP CK Partijas vēstures institūta bibliotēkas speciālās glabāšanas fonda vecākās metodiķes A. Lucēvičas iesniegums direktorei Ļ. Zīlei par atbrīvošanu no darba “sakarā ar darba apjoma izbeigšanos” 1990. gada 1. aprīlī. Atbrīvota no darba pēc pašas vēlēšanās 1990. gada 15. aprīlī. LVA, PA-200. f., 16. apr., 12. l., 15. lp.

Diemžēl padomju dezinformācijas sistēma līdz šim nav izziņāta, tā būtu tālāku pētījumu objekts. Tomēr vēlreiz jāuzsver, ka okupētajā Latvijā neformālajā komunikācijā, pat privātajā korespondencē arvien brīvāk iegūstamā informācija ne tikai par latviešu emigrantu dzīvi t. s. kapitālisma valstīs, bet arī par Latvijas vēsturi disonēja ar plašsaziņas līdzekļos un oficiālos saietos pausto melīgo propagandu. Tikai kopš 1986. gada sabiedrībai bija ļauts limitētās devās iepazīt atsevišķus trimdas autorus un viņu darbus – latviešu literārā mantojuma apguves nolūkos, taču līdz pat okupācijas beigām nebija pilnīgi brīvas piekļuves trimdas presei.

Grāmatām un presei ar pilnīgas slepenības zīmogiem mūsdienās, trīsdesmit gadus pēc Latvijas valstiskuma atdzimšanas, ir īpaša nozīme. Apzīmogotie iespieddarbi veido nelielu latviešu emigrācijas izdevumu kopu, kura padomju gados izkļuva cauri PSRS, vēlāk LPSR VDK kontroles sietam un nonāca dažās privileģētās Latvijas bibliotēkās – atšķirībā no daudziem tūkstosiem “lieko” eksemplāru, kas, nesasniedzuši adresātus, tika nolemti iznīcināti. Šī kopa

ir Padomju Savienības un ASV ideoloģiskā kara liecība, kas ļauj precizēt un analizēt plašo literatūras spektru, kurš faktiski bija aizliegts Padomju Latvijā, taču nebija fiksēts nedz aizliegto grāmatu preses sarakstos, nedz bibliotēku oficiālajā lietvedībā, kas nebija pilnīgi slepena. Visbeidzot – liela daļa šīs literatūras, īpaši prese, atsevišķos gadījumos okupētajā dzimtenē patiešām iesūtīta lielākā eksemplāru skaitā bez iepriekšējas vienošanās ar adresātiem, ir bagātīgs trimdas latviešu pretpadomju kustības izziņas avots, ko labi apzinājās un izmantoja arī padomju okupācijas vara.

Pētījums izstrādāts Valsts pētījumu programmas “Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai” projekta “Dokumentārā mantojuma izpētes nozīme, veidojot sinerģijas starp pētniecību un sabiedrību” ietvaros.

LITERATŪRA

- Bērziņš, U. 2013. Varbūt šoreiz? *Jaunā Gaita*, Nr. 274. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg274/JG274_Pragas-pavasaris.htm [skatīts 21.11.2019.].
- Corti, M. 2018. *The Year 1968 in the History of Samizdat. Cold War Radio Museum*, 2018. Pieejams: <https://www.coldwarradiomuseum.com/the-year-1968-in-the-history-of-samizdat> [skatīts 21.11.2019.].
- Cull, N. J. 2015. *Counter Propaganda: Cases from US Public Diplomacy and beyond*. Legatum Institute's Transitions Forum. Pieejams: <https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/counter-propaganda---cases-from-us-public-diplomacy-and-beyond-july-2015-pdf.pdf?sfvrsn=8> [skatīts 21.11.2019.].
- Ekmanis, R. 2012. Radio Brīvā Eiropa / Radio Brīvība (RFE/RL) – V. *Jaunā Gaita*, Nr. 269. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg269/JG269_Ekmanis.htm [skatīts 21.11.2019.].
- Finn, P., Couvée, P. 2015. We tore a big hole in the Iron Curtain. In: *The Zhivago affair: the Kremlin, the CIA, and the battle over a forbidden book*. New York: Vintage Books.
- Grybkauskas, S. 2007. The Soviet dopusk System as Society Control Lever in the Industry of Soviet Lithuania during 1965–1985. No: *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados: starptautiskās konferences referāti*. 2006. gada 10. oktobris, Rīga = *Latvia and Eastern Europe in the 1960s-1980s: materials of international conference 10 October 2006*. Rīga: Latvijas Vēsturnieku komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures inst., Latvijas Kara muzejs, 79.–86. lpp.

- Harrison, M. 2013. Accounting for Secrets. *The Journal of Economic History*, 73 (4), p. 1017–1049. Pieejams: www.jstor.org/stable/24551010 [skatīts 21.11.2019.].
- Hutchings, R. 1987. *Soviet Secrecy and Non-secrecy*. Totowa, New Jersey: Barnes & Noble books.
- Izvilumi no Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas kriminālkodeksa. No: Viksne, R., Kangeris, K. (red.) 1999. *No NKVD līdz KGB: politiskās prāvas Latvijā 1940–1986*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 964. lpp.
- Jones, D. 2001. The Cold War. In: Jones, D. (ed.) *Censorship: A World Encyclopedia*. London; Chicago: Fitzroy Dearborn.
- Katajs, E. 1973. Ārzemju literatūra bibliotēkas fondos. No: *Bibliotēka – zinātnei*. Rīga: Zinātne, 64.–65. lpp.
- Kind-Kovács, F. 2014. *Written Here, Published There: How Underground Literature Crossed the Iron Curtain*. Budapest: Central European University Press.
- Klebā, J. 2007. *Okupācijas varas cenzūras darbība Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā*. Maģistra darbs. Rīga: LU.
- Latvijas KP CK biroja lēmums 1958. g. 2. decembrī. Par pasākumiem kontrpropagandas uzlabošanai latviešu emigrantu vidē (bb. Veselovs, Vēvers, Pizāns, Kalnbērziņš). No: Strods, H. (sast.) 2005. *Atbrīvotāji kā iekarotāji = Liberators as conquerors*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība, 197.–198. lpp.
- Latvijas PSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija. 2018. *Pārskats par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam*. Pieejams: <https://lvportals.lv/wwwraksti/LVPORTALS/VDKPARSKATS.PDF> [skatīts 21.11.2019.].
- Lešinskis, I. 1986. Kultūras sakari vai etniskā spiegošana: to kādreizējā veidotāja viedoklis. *Latvija Šodien*, Nr. 14, 1. dec., 109.–118. lpp.
- Metuzāle-Kangere, B. 1985. *A derivational dictionary of Latvian = Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīca*. Hamburg: Buske.
- Pasternaks, B. 1959. *Doktors Živago*. Kopenhāgena: Imanta.
- Rūķe-Draviņa, V. 1986. *Cilvēks un daba latviešu tautasdziesmās*. Stockholm: Artilett.
- Rūķe-Draviņa, V., Thars, J. 1985. *Krišjāņa Barona Dainu parks*. Stockholm: Artilett.
- Sasse, S. 2017. “Words Are No Deeds”: Trials against Literature in the Soviet Union. In: Grüttemeier, R. (ed.). *Literary Trials: Exceptio Artis and Theories of Literature in Court*. New York, London, Bloomsbury Academic.
- Siliņš, U. 2015. *Zem Dienvidu Krusta: kultūrvēsturiskas atmiņas*. Pieejams: https://www.historia.lv/sites/default/files/media/Biblioteka/Literatura/Gramatas/2015/ZDK/zdk_kopsavilkums_060815.pdf [skatīts 21.11.2019.].
- Strods, H. 2007. Trimdas izdevumu cenzūra Latvijas PSR 1958.–1989. gadā. No: Latvijas Vēsturnieku komisija, Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts. Latvijas kara muzejs. *Latvija un Austrumeiropa 20. gadsimta 60.–80. gados: starptautiskās konferences referāti. 2006. gada 10. oktobris, Rīga = Latvia and Eastern Europe in the 1960s-1980s: Materials of international conference 10 October 2006, Riga*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 88.–95. lpp.
- Strods, H. 2010. Ārzemju un trimdas literatūras cenzūra. No: Strods, H. *PSRS politiskā cenzūra Latvijā 1940–1990*. 1. daļa. Rīga: Jumava, 360.–400. lpp.
- Štrāle, A. 2005. Kā LPSR cenzūra gatavojās sadedzināt Bibli: [par LPSR Ministru Padomes Galv. pārvaldes valsts noslēpumu aizsardzībai presē darbību]. *Karogs*, Nr. 8, 133.–138. lpp.
- Štrāle, A. 2005. Sešstūru zīmogs: no LPSR cenzūras sākotnes līdz funkciju izsīkumam. Daži aspekti. *Diena*, Nr. 182. Pieejams: <http://news.lv/Diena/2005/08/06/sessturu-zimogs> [skatīts 21.11.2019.].
- Viška, J. 1973. V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēkas fondu komplektēšana (1945–1970). No: V. Lāča Latvijas PSR Valsts bibliotēka. *Raksti = Труды = Proceedings IV*, 146. lpp.
- Zile, Ļ. 1984. *Latvijas Komunistiskajai partijai – 80*. Rīga: Avots.
- Zile, Ļ. (red.) 1980. *Latvijas KP CK Partijas vēstures institūts – PSKP CK Marksisma-Jeņinisma institūta filiāle = Институт истории партии при ЦК КП Латвии – филиал Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС: 60*. Rīga: Avots.
- Великанова, Е. (сост.), Еремина, Л. (ред.) 1989. *Цена метафоры, или Преступление и наказание Синявского и Даниэля*. Москва: Книга.
- Даниэль Юлий Маркович. В кн.: Скотов, Н. Н. (ред.) 2005. *Русская литература XX века. Прозаики, поэты, драматурги: Биобиблиографический словарь: в 3 т.* Москва: ОЛМА-ПРЕСС Инвест, с. 610–613. Pieejams: <http://lib.pushkinskijdom.ru/LinkClick.aspx?fileticket=b0YDEQltxe0%3d&tabid=10547>
- Информационная справка Главлита в ЦК КПСС о содержании западной печати, освежающей

положение советской интеллигенции, и о политике КПСС в области литературы и искусства 29.6.1971. В кн.: Горяева, Т. (сост.) 1997. *История советской политической цензуры: документы и комментарий*. Москва: РОССПЕН, с. 582–584.

Камалова, Г. 2014. Исторические особенности правовой охраны служебной информации ограниченного доступа (служебной тайны) в советский период. Вестник Удмуртского университета. Серия “Экономика и

право”. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-osobennosti-pravo-voy-ohrany-služhebnoj-informatsii-ogranichenno-go-dostupa-služhebnoy-tajny-v-sovetskiy-period> [skatīts 21.11.2019.].

Климонтович, Н. 2005. Из Мордовии в Сорбонну. Синявского прославила его литературоведение. *NG Ex Libris*, 38 (340). Pieejams: <https://dlib.eastview.com> [skatīts 21.11.2019.].

NEPUBLICĒTI AVOTI

LKP CK Partijas vēstures institūta bibliotēkas speciālās glabāšanas fonda vecākās metodiskās A. Lucēvičas iesniegums direktori ģ. Zilei par atbrīvošanu no darba 1990. gada 1. aprīlī. LVA, PA-200. f., 16. apr., 12. l., 15. lр.

LPSR VB. Akts Nr. 1 25.03.1988 [par trimdas] grāmatu nodošanu Ārzemju literatūras komplektēšanas nodaļai. LNB, Reto grāmatu un rokrakstu krājums, Latvijas Valsts bibliotēkas specfonda nodaļa RXA 324, Nr. 35.

LU AB Misiņa bibliotēka. LPSR ZA FB Literatūras speciālās glabāšanas nodaļa. Dokumenti par specfondam nodotu literatūru.

LU AB Misiņa bibliotēka. LPSR ZA Literatūras speciālās glabāšanas nodaļas lasītāju iesniegumi, 1985.–1990. gads.

Академия наук Латвийской ССР. Первому секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Пуго Б. К. 13.05.1986. LVA, PA-101. f., 59. apr., 132. l., 13. lр.

Главлит ЛССР. [Ziņojums PSRS GLP sakarā ar LPSR GLP pārbaudi 1972. gada janv.] LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 9. lр.

Главлит ЛССР. Дополнение к инструкции “О порядке выписки, хранения и использования литературы капиталистических стран”. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 3.–4. lр.

Главлит ЛССР. Отчет по итогам контроля иностранной литературы за 1974 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 128. l., 2. lр.

Главлит ЛССР. Отчет по контролю бандеролей, отправляемых за границу и по контролю иностранной литературы, поступившей из-за границы на латышском языке за 1972 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 6. lр.

Главлит ЛССР. Отчет по контролю бандеролей, поступивших из-за границы с иностранной литературой на латышском языке за 1986 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 208. l., 37. lр.

Главлит ЛССР. Порядок учета, хранения и использования иностранных изданий, отмеченных Главным управлением двумя знаками “шестигранных” и пропускаемых в организации для особого использования. LVA, 917. f., 1.a apr., 113. l., 3. lр.

Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1986 год. 6.01.1987. LVA, 917. f., 1.a apr., 208. l., 45. lр.

Главлит ЛССР. Сводка о работе пункта при почтамте г. Риги за 1987 год. 14.01.1988. LVA, 917. f., 1.a apr., 212. l., 36. lр.

Главлит СССР. Секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Калнберзину Я. Я. 31.07.1958. LVA, PA-101. f., 21. apr., 77. l., 11.–12. lр.

Главлит СССР. Секретарю ЦК Компартии Латвии тов. Калнберзину Я. Я. 19.08.1958. LVA, PA-101. f., 21. apr., 77. l., 14. lр.

Главлит ЛССР. Секретарю ЦК КПЛ Горбунову А. В. и заместителю председателя Совета Министров ЛССР тов. Барткевичу Л. Л. О контроле эмигрантской литературы, поступавшей в республике по открытым почтовым каналам 2.02.1987. LVA, 917. f., 1.a apr., 210. l., 7. lр.

Главлит ЛССР. Секретарю ЦК КПЛ т. Дризул А. А. 12.07.1972. LVA, 917. f., 1.a apr., 115. l., 24. lр.

Главлит ЛССР. Справка о работе цензорского пункта Главлита Латвийской ССР при почтамте гор. Риги за 1958 год. LVA, PA-101. f., 22. apr., 83. l., 6.–8. lр.

ИИП ЦК КПЛ. Мероприятия по устранению недостатков, отмеченных при проверке работы Института истории партии при ЦК КП Латвии комиссией ИМЛ при ЦК КПСС. LVA, PA-200. f., 11. apr., 4. l., 60. lp.

ИИП ЦК КПЛ. О работе ИИП ЦК КП Латвии – филиала ИМЛ при ЦК КПСС. 30.01.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 17. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Отчет ИИП ЦК КПЛ – филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС о научно-исследовательской деятельности за 1980 год. LVA, PA-200. f., 8. apr., 4. l., 27. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Отчет ИИП ЦК КПЛ – филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС о научно-исследовательской деятельности за 1981 год. LVA, PA-200. f., 8. apr., 17. l., 47. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Отчет о научно-исследовательской деятельности за 1978 год. LVA, PA-200. f., 7. apr., 3. l., 28. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Отчет о работе и списки сотрудников, 1964 год. LVA, PA-200. f., 1. apr., 249. l., 40. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Приказ директора Института № 17 3.03.1986. LVA, PA-200. f., 13. apr., 24. l., 17. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Приказ директора Института № 63 20.11.1986. LVA, PA-200. f., 13. apr., 24. l., 68. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Протокол заседания дирекции № 8. 31.10.1984. LVA, PA-200. f., 11. apr., 4. l., 47. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Управлению делами ЦК Компартии Латвии. 16.08.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 62. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Характеристика А. А. Луцевич. 26.01.1987. LVA, PA-200. f., 16. apr., 12. l., 13. lp.

ИИП ЦК КПЛ. Центральному Комитету Компартии Латвии. 2.7.1985. LVA, PA-200. f., 11. apr., 39. l., 54. lp.

Отдел спецфонда Гос. библиотеки Латвийской СССР. Секретно. Инвентарная книга для журналов. 1948.–1972. g. LNB, Reto grāmatu un rokrakstu krājums, VB specfonda nodaļa RXA 324, Nr. 17.

Отчет о работе Главлита ЛССР за 1987 год. LVA, 917. f., 1.a apr., 212. l., 8. lp.

Председатель комитета государственной безопасности ЛССР Я. Веверис секретарю ЦК КПЛ А. Воссу о хранении латышской эмигрантской литературы 5.07.1960. LVA, PA-101. f., 23. apr., 136. l., 135. lp.

ЦК Компартии Латвии. Об оказание помощи в создание и дальнейшем развитие специального хранения Института истории партии при ЦК Компартии Латвии. 19.06.1986. LVA, PA-101. f., 59. apr., 132. l., 15. lp.